

مرکز پژوهش‌های اتاق ایران

دیپلماسی اقتصادی ازبکستان

فروردین ۱۴۰۳

شناسنامه گزارش

مرکز پژوهش‌های اتاق ایران

عنوان:

دیپلماسی اقتصادی ازبکستان

مدیریت اقتصاد کلان و آینده پژوهی

تاریخ انتشار: فروردین ۱۴۰۳

واژه‌های کلیدی: شاخص‌های اقتصادی، کالاهای صنعتی، سیاست تجاری، سازمان‌های بین‌المللی، گذرگاه ترانس افغان، توافق تجارت ترجیحی

نشانی: تهران، خیابان طالقانی، نبش خیابان شهید موسوی (فرصت)، پلاک ۱۷۵

فهرست مطالب

۵	خلاصه مدیریتی
۷	ازبکستان در یک نگاه
۱۵	ارزیابی سیاست تجاری ازبکستان
۲۴	روابط تجاری ایران و ازبکستان
۲۹	جمع‌بندی و توصیه‌های سیاست‌گذاری برای توسعه روابط تجاری ایران و ازبکستان
۳۰	ضمیمه شماره ۱

خلاصه مدیریتی

۱. گذار اقتصادی:

جمهوری ازبکستان از سال ۱۹۹۱ در حال گذار از یک اقتصاد برنامه‌ریزی شده به سوی یک اقتصاد مبتنی بر بازار آزاد است. این گذار شامل آزادسازی قیمت‌ها، تجارت و ارز، خصوصی‌سازی و اصلاحات در بخش مالی بوده است. اصلاحات مذکور به رشد اقتصادی (به طور متوسط ۵.۵٪ در سال) و بهبود فضای کسب و کار در این کشور کمک کرده است. رتبه ازبکستان در شاخص سهولت کسب و کار در سال ۲۰۲۳، ۶۹ از ۱۹۰ بوده است. این رتبه در سال ۲۰۱۸، ۱۶۷ در میان ۱۹۰ کشور بوده است.

۲. عضویت در سازمان تجارت جهانی:

ازبکستان در سال ۱۹۹۴ درخواست عضویت در سازمان تجارت جهانی (WTO) را ارائه داد. مذاکرات الحاق به دلیل نگرانی‌های این کشور در خصوص مزایای اندک عضویت، از جمله تعهدات این کشور در خصوص آزادسازی تجارت خدمات و کشاورزی، با کندی پیش رفته است. با این حال، دولت جدید ازبکستان متعهد به پیوستن به WTO بوده و در حال انجام اصلاحات لازم برای این منظور است. از جمله این اصلاحات می‌توان به اصلاح قانون گمرک، قانون رقابت و قانون مالکیت معنوی اشاره کرد. عضویت در WTO می‌تواند به افزایش صادرات ازبکستان، جذب سرمایه‌گذاری خارجی و ارتقای سطح تکنولوژی در این کشور کمک کند.

۳. سرمایه‌گذاری و محیط کسب و کار:

جمهوری ازبکستان برای جذب سرمایه‌گذاری خارجی تلاش می‌کند. در این راستا اصلاحات اقتصادی انجام شده، فرصت‌های جدیدی را برای کسب و کارهای خارجی در این کشور ایجاد کرده است. با وجود این، چالش‌هایی مانند فساد (رتبه ۱۴۰ از ۱۸۰ در شاخص فساد در سال ۲۰۲۲)، بوروکراسی پیچیده و ضعف زیرساخت‌ها هنوز در این کشور وجود دارد. به منظور بهبود فضای کسب و کار، دولت ازبکستان اقداماتی مانند الکترونیکی کردن خدمات دولتی و ایجاد مناطق آزاد تجاری را انجام داده است.

۴. روابط تجاری با ایران:

حجم تجارت بین ایران و ازبکستان در ۱۰ ماه نخست سال ۱۴۰۲ به ۳۷۰ میلیون دلار رسید. این رقم در سال ۱۳۹۹، ۲۲۰ میلیون دلار بوده است. هدف‌گذاری برای افزایش این رقم به یک میلیارد

دلار تا سال ۱۴۰۴ انجام شده است. توافق تجارت ترجیحی نیز بین دو کشور به امضا رسیده است. این توافق در سال ۱۳۹۶ به امضا رسید و شامل تعرفه‌های ترجیحی برای ۳۵۰ قلم کالای صادراتی دو کشور است. سند اجرایی این توافقنامه اخیراً امضا شد. مبادلات تجاری بین دو کشور عمدتاً از طریق زمینی و به صورت ترانزیت از طریق کشورهای دیگر انجام می‌شود.

۵. زمینه‌های همکاری و چالش‌ها:

زمینه‌های متعددی برای همکاری اقتصادی بین ایران و ازبکستان وجود دارد. از جمله این زمینه‌ها می‌توان به کشاورزی، انرژی، صنعت، معدن، گردشگری و ترانزیت اشاره کرد. ضعف در حمل و نقل ریلی بین دو کشور، کمبود پروازهای مستقیم و تعرفه‌های گمرکی بالا، از جمله چالش‌های پیش روی توسعه روابط تجاری فیما بین است.

۶. راهکارها:

- توسعه حمل‌ونقل ریلی بین دو کشور می‌تواند به کاهش هزینه‌های حمل و نقل و افزایش حجم تجارت بین دو کشور کمک کند.
- افزایش تعداد پروازهای مستقیم: این امر می‌تواند رفت و آمد فعالان اقتصادی را تسهیل کند.
- تشویق ازبکستان به اقدام متقابل در خصوص حذف روادید برای اتباع ایران با هدف تقویت ارتباطات اقتصادی، اجتماعی و گردشگری میان دو کشور.
- سرمایه‌گذاری مشترک شرکت‌های دو کشور در حوزه صنایع دارویی.
- افزایش اعزام و پذیرش هیات تجاری میان دو کشور برای آشنایی بیشتر با فرصت‌های همکاری و سرمایه‌گذاری.
- تشویق همکاری‌ها در حوزه‌های نفت و گاز، پتروشیمی و معدن.
- تلاش برای توسعه حمل‌ونقل ریلی میان دو کشور.
- تأسیس دفتر خدمات تجاری در ازبکستان برای ارائه خدمات مشاوره به بازرگانان ایرانی.
- تشکیل کمیته صنعتی میان صنعتگران ایران و ازبکستان را با هدف شناسایی پروژه‌های دارای مزیت نسبی و سرمایه‌گذاری.
- سرمایه‌گذاری مشترک برای ساخت ماشین‌آلات و تجهیزات کشاورزی با توجه به توانمندی‌های

شرکت‌های ایرانی و نقش کشاورزی در اقتصاد ازبکستان.

ازبکستان در یک نگاه

ازبکستان کشوری محصور در خشکی در آسیای مرکزی است که از جنوب به افغانستان و ترکمنستان، از شمال و غرب به قزاقستان و از شرق به جمهوری قرقیز و تاجیکستان محدود می‌شود. تاجیکستان که بخشی از قلمرو روسیه تزاری و سپس اتحاد شوروی بود، در سپتامبر ۱۹۹۱، استقلال خود را اعلام کرد و توسط جامعه جهانی به رسمیت شناخته شد.

مساحت ازبکستان برابر ۴۴۸ هزار و ۹۰۰ کیلومتر مربع و جمعیت آن بر اساس آمارهای سال ۲۰۲۳ بیش از ۳۵ میلیون نفر است که ۸۰ درصد از این جمعیت را ازبک تبارها تشکیل می‌دهند. همچنین ازبکستان اقلیت‌هایی از سایر جمهوری‌های آسیای مرکزی را در خود جای داده است. با توجه به این که این کشور منطقه خودمختار قره‌قالپاقستان را در خود جای داده و حق جدایی این منطقه را از طریق همه‌پرسی به رسمیت شناخته است، می‌توان نظام سیاسی آن را نوعی حکومت فدرال دانست؛ هر چند تلاش‌های جدی برای حذف حق جدایی به طور جدی از جانب تاشکند دنبال شده است.

در سپتامبر ۲۰۲۳، مقام‌های ازبک استراتژی توسعه ملی ازبکستان را تا سال ۲۰۳۰ به تصویب رساندند. این سند اهداف توسعه اولیه و اصلاحات اساسی کشور را در بخش‌های مختلف که تا پایان این دهه محقق می‌شوند، تشریح می‌کند. استراتژی توسعه ملی ازبکستان سومین برنامه توسعه‌ای است که از سال ۲۰۱۷ توسط دولت به تصویب رسیده است. مطابق این برنامه، صعود به رتبه کشورهای با درآمد متوسط رو به بالا از طریق توسعه اقتصادی پایدار، ایجاد آموزش، مراقبت‌های بهداشتی و سیستم‌های حمایت اجتماعی، همسو با استانداردهای بین‌المللی، مهمترین هدف کشور اعلام شده است.

بررسی اجمالی شاخص‌های اقتصادی ازبکستان

اقتصاد ازبکستان در سال ۲۰۲۳ با رشد مثبت همراه بود. تولید ناخالص داخلی (GDP) به ۸۰.۴ میلیارد دلار با رشدی معادل ۵.۷ درصد (به صورت واقعی) رسید. صنعت خدمات نقش اصلی را در این رشد اقتصادی ایفا کرد. حجم کل تجارت خارجی در سال ۲۰۲۲ به ۵۰ میلیارد دلار رسید. با این حال، رشد صادرات (۱۵.۹٪) کمتر از رشد واردات (۲۰.۴٪) بود و کسری تجاری افزایش یافت. سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI) در ژوئن ۲۰۲۳ با رشدی ۷۷۹.۵ میلیون دلاری نسبت به سه ماهه قبل روبرو بود که نشان‌دهنده افزایش اعتماد و علاقه سرمایه‌گذاران به ازبکستان است. نرخ تورم قیمت مصرف‌کننده در سال ۲۰۲۲ به ۱۱.۴ درصد رسید که چالش مهمی برای اقتصاد ازبکستان به حساب می‌آید. نرخ بیکاری در این کشور ۹ درصد است. ارزش پول ملی (سوم) در چهار سال گذشته به طور متوسط سالانه ۶ تا ۷ درصد نسبت به

ارزهای خارجی کاهش داشته است.

دولت ازبکستان بر شفافیت مالی و ارتقای مدیریت مالی عمومی تمرکز دارد و اصلاحاتی برای بهبود شفافیت مالی در حال انجام است. تقویت نظارت قانونی بر بودجه دولت، اولویت اصلی اصلاحات است.^۱

در تصویر کلان، اقتصاد ازبکستان با افزایش GDP و FDI، رشد مثبتی را تجربه می‌کند. کسری تجاری، تورم و کاهش ارزش پول ملی، چالش‌های پیش روی اقتصاد هستند. تلاش‌های اصلاحی دولت در زمینه شفافیت و مدیریت مالی، گامی اساسی برای مقابله با این چالش‌ها و تضمین توسعه پایدار اقتصادی است. ازبکستان در حال گذار از یک اقتصاد دولتی به یک اقتصاد بازتر است. این کشور دارای منابع طبیعی و انسانی قابل توجهی است. دولت ازبکستان برای جذب سرمایه‌گذاری خارجی و بهبود فضای کسب و کار تلاش می‌کند.

در مقیاس جهانی، ازبکستان به عنوان اقتصادی متوسط با میراثی از دولت‌گرایی و جغرافیایی محصور در خشکی، به تدریج به روی اقتصاد جهانی گشوده می‌شود. حضور اقتصادی ازبکستان در عرصه جهانی، با وجود سهم ۰.۲ درصدی از تولید ناخالص داخلی جهان، در حال رشد و حائز اهمیت است.^۲ این سهم، در عین آنکه حکایت از جایگاه متوسط این کشور دارد، گویای پویایی و ظرفیت‌های بالقوه‌ی آن است. ذآمار و ارقام نشان می‌دهد که ازبکستان در سال ۲۰۲۲، با رشد قابل توجه ۱۸ درصدی، به حجم تجارت خارجی ۵۰ میلیارد دلاری دست یافته است. تنوع اقلام تجارت و شرکای تجاری ازبکستان، حکایت از رویکرد راهبردی این کشور در جهت متنوع‌سازی و توسعه‌ی روابط اقتصادی خود در سطح بین‌المللی دارد.

با وجود رتبه پایین ازبکستان در شاخص پیچیدگی اقتصادی، تلاش‌های این کشور برای نوسازی صنعتی و حرکت به سمت تولید و صادرات محصولات با ارزش‌تر، پتانسیل افزایش این شاخص را در آینده نشان می‌دهد. اصلاحات اقتصادی، توافقات تجاری و مشارکت‌های راهبردی، از جمله گام‌های مؤثر ازبکستان برای تبدیل شدن به یک بازیگر مهم‌تر در اقتصاد جهانی و ایفای نقشی فعال‌تر در عرصه‌های بین‌المللی است.^۳

تجارت خارجی ازبکستان در سال ۲۰۲۳

در بخش تجارت خارجی، ازبکستان شاهد تحولات قابل توجهی در سال ۲۰۲۳ بود. صادرات کل این کشور به ۶۲.۶ میلیارد دلار رسید که نسبت به سال ۲۰۲۲، معادل ۲۳.۸ درصد افزایش نشان می‌دهد. کالاهای صادراتی کلیدی این کشور عبارتند از:

1- <https://www.worldbank.org/en/country/uzbekistan/overview>

2- <https://www.worlddeconomics.com/Share-of-Global-GDP/Uzbekistan.aspx>

3- <https://www.worldbank.org/en/country/uzbekistan/overview>

طلا: صادرات طلا با رسیدن به رقم بی‌سابقه‌ی ۸.۱۵ میلیارد دلار، سهمی معادل ۳۳.۴ درصد از کل صادرات کشور را به خود اختصاص داد. به استثنای طلا، کل صادرات غیرطلا با رشد ۴.۵ درصدی، به مبلغ ۱۶.۱۷ میلیارد دلار رسید. دیگر اقلام صادراتی با اهمیت عبارتند از:

میوه و سبزیجات: ۱.۷۶ میلیون تن به ارزش ۱.۱۸ میلیارد دلار

غلات و محصولات مرتبط: ۴۷۸.۸ میلیون دلار

نفت و فرآورده‌های نفتی: با دو برابر شدن، به ۳۳۳ میلیون دلار رسید

لوازم یدکی خودرو، قطعات یدکی ماشین‌آلات و سایر کالاهای صنعتی نیز با تغییراتی در ارزش صادرات همراه بودند.

کالاهای وارداتی کلیدی:

در سال ۲۰۲۳، ازبکستان در بخش واردات، همچنان به خرید طیف گسترده‌ای از کالاها مبادرت ورزیده است:

مواد غذایی: واردات مواد غذایی در سطح بالایی باقی ماند و افزایش قابل توجهی در غلات و محصولات مرتبط (۱.۱۲ میلیارد دلار)، قهوه، چای، کاکائو و ادویه جات (۳۸۵.۳ میلیون دلار) و روغن‌ها و چربی‌های گیاهی (۳۵۴.۹ میلیون دلار) مشاهده شد.

نفت و فرآورده‌های نفتی: واردات نفت و فرآورده‌های نفتی به ۱.۶۱ میلیارد دلار افزایش یافت.

خودرو: واردات خودرو به میزان قابل توجهی افزایش یافت و به ۴.۳۴ میلیارد دلار رسید.

افزایش قابل توجهی نیز در واردات هواپیما، کودهای شیمیایی و سایر کالاها و مواد مشاهده شد.

خدمات و کالاهای صنعتی

در بخش خدمات، در سال ۲۰۲۳ صادرات به ۵.۸ میلیارد دلار رسید که ۲۱.۲ درصد از کل صادرات کالا و خدمات را تشکیل می‌دهد و نسبت به سال ۲۰۲۲، ۱۶.۲ درصد افزایش یافته است. سهم قابل توجهی از صادرات خدمات مربوط به خدمات حمل و نقل، گردشگری، مخابرات و خدمات رایانه‌ای و اطلاعاتی بوده است. واردات خدمات با افزایش اندکی به ۲.۵۷ میلیارد دلار رسید. کالاهای صنعتی به ارزش ۶.۳ میلیارد دلار به ازبکستان وارد شد که سهم عمده‌ی آن از کشورهای روسیه، چین، قزاقستان، ترکیه و کره جنوبی تأمین شده است.^۱

در میان شرکای تجاری، چین با سهم ۲۱.۹ درصدی از کل تجارت همچنان بزرگترین شریک تجاری ازبکستان، دومین اقتصاد بزرگ آسیای مرکزی باقی ماند. در همین سال چین بزرگترین منبع واردات به ازبکستان بود، به طوری که ارزش کل واردات از این کشور به ۱۱.۲۶ میلیارد دلار رسید که بیش از یک چهارم کل واردات ازبکستان را تشکیل می‌داد و ۴ درصد افزایش نسبت به سال ۲۰۲۲ را نشان می‌دهد. روسیه با سهم ۱۵.۸ درصدی در تجارت خارجی ازبکستان و با حجم کل تجارت ۹.۸۸ میلیارد دلار، از جمله ۳.۳ میلیارد دلار صادرات ازبکستان، همچنان به عنوان یک شریک تجاری بسیار مهم باقی ماند.^۱ قزاقستان، بزرگترین اقتصاد آسیای مرکزی، با سهم ۷ درصدی در رده‌بعدی قرار گرفت. سایر شرکای تجاری عمده عبارتند از: ترکیه (۳.۰۹ میلیارد دلار) و کره جنوبی (۲.۳۴ میلیارد دلار).

آمارهای سال ۲۰۲۳ افزایش تراز منفی تجارت خارجی ازبکستان را نشان می‌دهند که نسبت به سال قبل ۲۶۸ میلیارد دلار افزایش یافته و به ۱۳.۷۱ میلیارد دلار رسیده است. در سال ۲۰۲۲ حجم تجارت ۵۰ میلیارد دلار بود که نسبت به سال قبل ۱۸ درصد افزایش داشت. ارزش صادرات در سال ۲۰۲۲، معادل ۱۹.۳ میلیارد دلار و واردات ۳۰.۷ میلیارد دلار بود. در سال ۲۰۲۲ نرخ رشد واردات (۲۰.۴٪) از صادرات (۱۵.۹٪) پیشی گرفت که منجر به کسری تجاری گسترده‌تری شد.^۲ ساختار واردات در هر دو سال نشان دهنده سیاست صنعتی شدن و نوسازی در حال انجام ازبکستان است، به طوری که ماشین‌آلات و تجهیزات حمل و نقل، کالاهای صنعتی و مواد شیمیایی مهمترین اقلام وارداتی بوده‌اند.

افزون بر این، افزایش روابط تجاری چین و روسیه با ازبکستان نشان از تأثیر تحریم‌های اعمال شده بر روسیه و روابط پرتنش چین با اتحادیه اروپا و ایالات متحده است که هر دو کشور را مجبور به یافتن بازارهای دیگر کرده است.

ساختار اقتصادی ازبکستان با تمرکز بر جایگزینی واردات و متنوع‌سازی صادرات تا حدی با سیستم تجارت جهانی ادغام شده است.^۳ این کشور با بیش از ۱۴۰ کشور روابط تجاری دارد و با ۴۵ کشور توافقنامه‌های اقتصادی و تجاری امضا کرده است. ازبکستان در سال ۲۰۲۰ به عضویت ناظر اتحادیه اقتصادی اوراسیا درآمد و در تلاش برای پیوستن به سازمان تجارت جهانی است.^۴

در میان شرکای تجاری ازبکستان، روابط با چین در سال‌های اخیر به شدت توسعه یافته است. روابط اقتصادی و تجاری بین ازبکستان و چین در سال ۲۰۲۳ شاهد رشد قابل ملاحظه و تعمیق همکاری بوده است. به دیگر سخن چین به عنوان یک نیروی اقتصادی قدرتمند در ازبکستان ظهور کرده و نماد شراکت

1- <https://www.eurasian-research.org/publication/analysis-of-bilateral-trade-between-russia-and-uzbekistan/>

2- <https://www.intellinews.com/uzbekistan-s-foreign-trade-up-24-to-63bn-in-2023-308876/>

3- [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/briefing_note/join/2013/491518/EXPO-INTA_SP\(2013\)491518_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/briefing_note/join/2013/491518/EXPO-INTA_SP(2013)491518_EN.pdf)

4- <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/uzbekistan/>

قوی در بخش‌های مختلف، از زیرساخت تا انرژی‌های تجدیدپذیر، است. تنها در دسامبر ۲۰۲۳، چین ۱.۱ میلیارد دلار به ازبکستان صادرات و ۱۸۹ میلیون دلار از آن واردات داشته است که نشان دهنده تراز تجاری مثبت ۹۰۸ میلیون دلاری به نفع چین است. صادرات چین به ازبکستان بین دسامبر ۲۰۲۲ تا دسامبر ۲۰۲۳ معادل ۶۴.۶ درصد و واردات از ازبکستان ۹۱.۱ درصد افزایش یافته است. تجارت دو جانبه بین این کشورها در همین سال به ۱۴ میلیارد دلار رسید. طرفین تلاش دارند تا حجم تجارت خود را در آینده نزدیک به ۲۰ میلیارد دلار افزایش دهند.^۱

در حوزه سرمایه‌گذاری، چین با سرمایه‌گذاری خارجی بیش از ۱۱.۴ میلیارد دلار تا نیمه اول سال ۲۰۲۳، در صدر سرمایه‌گذاران خارجی در ازبکستان قرار دارد. علاوه بر این، اقتصاد ازبکستان در سال‌های اخیر شاهد افزایش پنج برابری سرمایه‌گذاری چین بوده است. در این حوزه چندین پروژه مشترک تحول‌آفرین که بر روابط اقتصادی قوی بین دو کشور تأکید می‌کند را می‌توان به صورت ذیل دسته‌بندی کرد:

خط لوله گاز چین-آسیای مرکزی و برنامه‌هایی برای ساخت نیروگاه‌های خورشیدی فتوولتائیک (PVPP) با ظرفیت کل ۱ گیگاوات در مناطق کشک دریا و بخارا با سرمایه‌گذاری شرکت چینی "چاینا انرژی" و دو نیروگاه فتوولتائیک هر کدام با ظرفیت نصب ۵۰۰ مگاوات که توسط گروه "گژووبا" چین توسعه یافته‌اند، از جمله مشارکت‌های قابل توجه در پروژه‌های انرژی‌های تجدیدپذیر هستند.

طولانی‌ترین تونل راه‌آهن در آسیای مرکزی در گذرگاه قمچیق و ساخت نیروگاه خورشیدی ۱۰۰۰ مگاواتی در بخارا و کشک دریا، به همراه بزرگراه بلندپروازانه "چین-قرقیزستان-ازبکستان"، نمادهای مهم همکاری گسترده در حوزه زیرساخت‌ها میان دو کشور هستند.

در حوزه آموزش، تأسیس یک مدرسه فنی با بودجه چین در تاشکند و بحث در مورد تأسیس شعبات دانشگاه‌های پیشروی چین در ازبکستان، نشان دهنده تعمیق روابط در آموزش و توسعه سرمایه انسانی است.^۲

روابط اقتصادی و تجاری بین ازبکستان و روسیه نیز در سال ۲۰۲۳ شاهد تحولات قابل توجهی بوده است. حجم تجارت دوجانبه بین دو کشور به طور قابل ملاحظه‌ای افزایش یافته و سرمایه‌گذاری‌های روسیه در اقتصاد ازبکستان نیز رونق گرفته است. در سال ۲۰۲۳، روسیه همچنان به عنوان یکی از مهمترین شرکای تجاری ازبکستان باقی ماند. تجارت دو کشور شامل طیف گسترده‌ای از محصولات از جمله محصولات صنعتی، ماشین‌آلات، تجهیزات حمل و نقل، مواد غذایی و محصولات کشاورزی می‌شود.

سرمایه‌گذاری‌های روسیه نقش مهمی در چشم‌انداز اقتصادی ازبکستان ایفا کرده است. تا پایان سال

1- <https://www.gazeta.uz/en/2024/02/09/trade-partners/>

2- <https://eurasianet.org/node/91527>

۲۰۲۳، سرمایه‌گذاری‌های روسیه در ازبکستان به ۲.۷۵ میلیارد دلار رسید. علاوه بر این، برنامه‌هایی برای اجرای ۶۸ پروژه سرمایه‌گذاری مشترک با سرمایه‌گذاران روسی به ارزش ۴.۷ میلیارد دلار از سوی دو کشور مورد توافق قرار گرفته است.^۱ پروژه‌های مشترک کلیدی میان دو کشور عبارتند از:

ازبکستان و روسیه در حال همکاری در پروژه‌های انرژی از جمله توسعه میدان‌های گازی و ساخت یک مجتمع مدرن فرآوری گاز در گروه میدان‌های کندیم هستند. این پروژه‌ها با هدف تقویت زیرساخت‌ها و توانمندی‌های انرژی ازبکستان انجام می‌شود.

دو کشور در حال اجرای پروژه‌های همکاری صنعتی در بخش‌هایی مانند متالورژی، خودرو، داروسازی و غیره هستند. ایجاد پارک‌های فناوری در مناطقی مانند چیرچیق و جیزاخ با هدف تمرکز بر تقویت رشد صنعتی و نوآوری با همین هدف صورت گرفته است.

روسیه و ازبکستان در حال همکاری برای ارتقای زیرساخت‌های حمل و نقل هستند که شامل حمایت از توسعه کریدور بین‌المللی شمال - جنوب و راه‌اندازی یک کریدور حمل و نقل چند وجهی جدید است که چندین کشور را به هم متصل می‌کند. این ابتکار با هدف بهبود لجستیک و ارتباطات اجرایی شده است.^۲

دیپلماسی اقتصادی ازبکستان: ساختار و بازیگران کلیدی

دیپلماسی اقتصادی ازبکستان، مشابه بسیاری از کشورها، حول چندین نهاد و سازمان دولتی کلیدی بنا شده که به صورت هماهنگ برای تدوین و اجرای سیاست‌های اقتصادی بین‌المللی این کشور فعالیت می‌کنند. این نهادها مسئولیت ارتقای تجارت، جذب سرمایه‌گذاری خارجی و نمایندگی ازبکستان در مجامع اقتصادی بین‌المللی را بر عهده دارند. ساختار دیپلماسی اقتصادی این کشور شامل نهادهای زیر است:

وزارت امور خارجه: این وزارت نقش محوری در دیپلماسی اقتصادی ازبکستان ایفا می‌کند و سیاست خارجی کشور، از جمله روابط اقتصادی با دیگر کشورها را هماهنگ می‌سازد. وزارت خارجه با همکاری نزدیک با سایر نهادهای دولتی برای ترویج منافع اقتصادی ازبکستان در خارج از کشور تلاش می‌نماید.

وزارت سرمایه‌گذاری، صنعت و تجارت خارجی: این وزارتخانه برای تمرکز بر جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی و تسهیل تجارت تأسیس شده و نقش مهمی در شکل‌دهی و اجرای دیپلماسی اقتصادی ازبکستان دارد. وظایف این وزارتخانه مذاکره در مورد موافقتنامه‌های تجاری، جذب سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI) و ترویج صادرات ازبکستان در بازار جهانی است.^۳

1- <https://scobricsinsight.com/russia-and-uzbekistan-2023-24-trade-and-investment-dynamics>

2- <https://www.newscentralasia.net/2023/09/20/uzbekistan-russia-overview-of-trade-and-economic-cooperation/>

3- <https://miit.uz/en>

کمیته دولتی سرمایه‌گذاری: تمرکز اصلی این نهاد بر بهبود فضای سرمایه‌گذاری، توسعه پروژه‌های سرمایه‌گذاری در بخش‌های مختلف اقتصاد و همکاری با سرمایه‌گذاران خارجی است. این کمیته نقش مهمی در سیاست‌گذاری مربوط به سرمایه‌گذاری و اجرای پروژه‌های دارای سرمایه‌گذار خارجی دارد.

اتاق بازرگانی و صنعت: این اتاق به عنوان پلی بین دولت و جامعه تجارت، به ترویج کسب‌وکارهای ازبکستانی در داخل و خارج از کشور می‌پردازد. همچنین از کسب‌وکارهای خارجی که به دنبال فعالیت در ازبکستان هستند نیز حمایت می‌کند.

بانک مرکزی ازبکستان: بانک مرکزی در تدوین و اجرای سیاست پولی، مدیریت ذخایر ارز خارجی و تضمین ثبات مالی نقش کلیدی دارد. نقش این بانک در دیپلماسی اقتصادی، حفظ ثبات مالی کشور و جذابیت آن برای سرمایه‌گذاران خارجی است.

مرکز راهبرد توسعه: اگرچه این اندیشکده مستقیماً درگیر دیپلماسی نیست، اما با ارائه تحقیقات و توصیه‌های سیاستی برای توسعه بلندمدت ازبکستان، از جمله راهبرد اقتصادی آن در عرصه بین‌المللی، به این کشور کمک می‌کند.

سفارتخانه‌ها و کنسولگری‌ها: نمایندگی‌های دیپلماتیک ازبکستان در خارج از کشور با ترویج تجارت، جذب سرمایه‌گذاری و حمایت از منافع ازبکستان و شهروندان آن در خارج از کشور، نقش مستقیمی در دیپلماسی اقتصادی ایفا می‌کنند.

در چند سال گذشته، ازبکستان با هدف آزادسازی اقتصاد، بهبود محیط کسب‌وکار و جذب سرمایه‌گذاری خارجی، اصلاحات اقتصادی قابل توجهی را انجام داده است. این تلاش‌ها در ساختار در حال تحول دیپلماسی اقتصادی این کشور با تأکید بیشتر بر همکاری‌های بین‌المللی، مشارکت در نهادهای اقتصادی جهانی و تعامل با شرکت‌های چندملیتی و دولت‌های خارجی منعکس شده است.

توافق‌نامه‌های تجارت آزاد ازبکستان

ازبکستان تاکنون با ۴۷ کشور توافقنامه تجاری و با ۵۲ کشور معاهده دوجانبه سرمایه‌گذاری امضا کرده که البته چهار مورد از آن‌ها هنوز به اجرا در نیامده و دو مورد نیز منقضی شده‌اند. ازبکستان در سال ۲۰۲۰ به عنوان ناظر به اتحادیه اقتصادی اوراسیا (EAEU) پیوست و در حال آماده شدن برای عضویت در بانک توسعه اوراسیا است. در سال ۲۰۰۴، ازبکستان و روسیه توافقنامه استراتژیک امضا کردند که شامل امتیازات تجارت آزاد و سرمایه‌گذاری نیز می‌شد. در نوامبر ۲۰۰۵، دولت ازبکستان با روسیه "معاهده اتحاد"^۱ امضا کرد که دارای مفاد برای همکاری اقتصادی بود. توافقنامه سال ۲۰۰۴ ازبکستان و اوکراین تمام موانع

1- Treaty of Alliance Relations

تجارت دوجانبه را برطرف کرد. عضویت ازبکستان در منطقه تجارت آزاد کشورهای مشترک‌المنافع (CIS) در سال ۲۰۱۴ رسمیت یافت. ازبکستان در حال حاضر با یازده کشور که همگی از اعضای سابق اتحاد جماهیر شوروی هستند، موافقتنامه‌های تجارت آزاد دارد. در نهم آوریل ۲۰۲۱، اتحادیه اروپا ازبکستان را به عنوان نهمین ذینفع طرح تجارت گسترده نظام عمومی ترجیحات (+GSP)^۱ پذیرفت که تعرفه دو سوم (۶۲۰۰ عنوان) از کالاهای تحت پوشش GSP را حذف می‌کند. در ششم ژوئیه ۲۰۲۲، اتحادیه اروپا و ازبکستان مذاکرات مربوط به توافقنامه جدید مشارکت و همکاری تقویت‌شده را به پایان رساندند و مذاکره‌کنندگان ارشد آن را امضا کردند.

در یکم نوامبر ۲۰۲۱، ازبکستان به عنوان اولین کشوری که به طرح ترجیحی چارچوب گسترده ترجیحات عمومی بریتانیا پذیرفته شد، اجازه یافت بیش از ۷۸۰۰ محصول ساخته شده در ازبکستان را بدون پرداخت عوارض وارداتی به این کشور صادر کند. در ۲۲ فوریه ۲۰۲۳، ازبکستان یک توافقنامه تجارت ترجیحی با ترکیه را تصویب کرد که شامل ۱۲ حوزه کالایی برای هر طرف می‌شود که بیشتر شامل محصولات کشاورزی ازبکستان و محصولات صنعتی ترکیه است. در هشتم ژوئن ۲۰۲۳، کشورهای مشترک‌المنافع توافقنامه‌ای را برای تجارت آزاد خدمات و سرمایه‌گذاری امضا کردند.

"معاهده بین دولت جمهوری ازبکستان و دولت ایالات متحده آمریکا در مورد تشویق و حمایت متقابل سرمایه‌گذاری" در شانزدهم دسامبر ۱۹۹۴ در واشنگتن دی‌سی امضا شد و پس از آن توسط پارلمان ازبکستان تصویب شد. با این حال، دولت ایالات متحده اقدامی برای اجرای این توافقنامه انجام نداده است. در سال ۲۰۰۴، ازبکستان به همراه چهار همسایه آسیای مرکزی خود، تاجیکستان، ترکمنستان، قزاقستان و جمهوری قرقیزستان، توافقنامه منطقه‌ای چارچوب تجارت سرمایه‌گذاری (TIFA) را با ایالات متحده امضا کرد.^۲

این توافقنامه‌ها برای ازبکستان در متنوع‌سازی مشارکتهای اقتصادی و کاهش وابستگی به بازارهای خاص، نقشی حیاتی ایفا می‌کنند. به ویژه، توافقنامه‌های GSP با اتحادیه اروپا و بریتانیا فرصت‌های گسترده‌ای را برای صادرکنندگان ازبک در دسترسی به بازارهای بزرگ و پرمنافع با شرایط ترجیحی فراهم می‌کند. از دیگر سو توافقنامه‌های راهبردی با روسیه و مشارکت در منطقه تجارت آزاد کشورهای مشترک‌المنافع، تعهد ازبکستان به تقویت روابط اقتصادی سنتی خود را نشان می‌دهد.

۲- طرح نظام عمومی ترجیحات اتحادیه اروپا یک برنامه تشویقی تجارت برای حمایت از توسعه پایدار و حکمرانی خوب در کشورهای در حال توسعه آسیب‌پذیر است. این طرح با اعطای دسترسی ترجیحی به بازار اتحادیه اروپا به این کشورها، آنها را به پیشرفت در زمینه‌هایی مانند حقوق بشر، محیط زیست و حکمرانی خوب تشویق می‌کند. کشورهای واجد شرایط، سهمی کمتر از ۷٫۴ درصد از واردات تحت پوشش نظام عمومی ترجیحات به اتحادیه اروپا دارند و صادرات آنها فاقد تنوع است.

کشورهای بهره‌مند از طرح نظام عمومی ترجیحات از تعلیق کامل عوارض تقریباً بر دو سوم از تمام خطوط تعرفه‌ای اتحادیه اروپا بهره‌مند می‌شوند. اتحادیه اروپا بر پایبندی این کشورها به معیارهای برنامه، از جمله اجرای ۲۷ کنوانسیون بین‌المللی، نظارت می‌کند. کشورها در صورت انعقاد توافق برای دسترسی ترجیحی به بازار با اتحادیه اروپا یا با افزایش سطح درآمد خود، از طرح نظام عمومی ترجیحات خارج می‌شوند. هدف این طرح، ارتقای توسعه پایدار و حکمرانی خوب و کمک به ادغام کامل‌تر این کشورها در اقتصاد جهانی است.

رویکرد ازبکستان در انعقاد این توافقنامه‌ها، بیانگر عزم این کشور برای تعامل جدی‌تر در اقتصاد جهانی و افزایش رقابت‌پذیری کلی محصولات و خدمات خود در عرصه بین‌المللی است.

با وجود آنکه این کشور در سال‌های اخیر به توافقاتی تجاری آزاد منطقه‌ای روی خوش نشان داده، مسیر ازبکستان برای عضویت در سازمان تجارت جهانی (سازمان تجارت جهانی) مسیری طولانی و پر پیچ و خم بوده است. این کشور در سال ۱۹۹۴ رسماً برای عضویت در سازمان تجارت جهانی درخواست داد، اما به دلیل گرایش به سیاست‌های حمایت‌گرایانه در اوایل دهه ۲۰۰۰، پیشرفت در روند الحاق آن متوقف شد. تلاش‌های جدید در سال ۲۰۰۵ آغاز شد، اما پیچیدگی‌های اصلاح اقتصاد تحت کنترل دولت مانع از پیشرفت بیشتر شد. تغییر رهبری این کشور در سال ۲۰۱۶، تأکید بیشتری بر آزادسازی اقتصادی و تلاش قاطع‌تر برای عضویت در سازمان تجارت جهانی را به همراه داشت. از سال ۲۰۲۰، ازبکستان با به‌روزرسانی مستندات، پیشبرد مذاکرات دوجانبه با سایر اعضای سازمان تجارت جهانی و مشارکت فعال در بحث‌های چندجانبه، تعهد خود را برای عضویت در سازمان تجارت جهانی افزایش داده است. با این حال، چالش‌هایی مانند سیاست‌های کشاورزی، نقش شرکت‌های دولتی و حمایت از حقوق مالکیت معنوی هنوز باقی مانده است. طولانی شدن فرآیند الحاق ازبکستان، چالش‌های اساسی هماهنگ‌سازی یک اقتصاد سابقاً تحت کنترل دولت با اصول تجارت آزاد سازمان تجارت جهانی را نشان می‌دهد. اگرچه ازبکستان در سال‌های اخیر تعهد خود را افزایش داده است، اما عضویت در سازمان تجارت جهانی به تعهد قوی به آزادسازی و بازسازی اقتصادی، و همچنین جلب موافقت و امتیازات از اعضای فعلی سازمان تجارت جهانی نیاز دارد. در صورت ادامه تلاش‌های ازبکستان برای افزایش تعهدات، شفافیت و انجام اصلاحات لازم، عضویت در سازمان تجارت جهانی می‌تواند در آینده‌ای نه چندان دور به واقعیت تبدیل شود. این امر به ازبکستان اجازه می‌دهد تا در سیستم تجارت جهانی در زمینه‌ای گسترده‌تر و رقابتی‌تر به رقابت بپردازد.

ارزیابی سیاست تجاری ازبکستان

انتقال ازبکستان از اقتصاد مبتنی بر برنامه‌ریزی به بازار آزاد تقریباً ۳۰ سال پیش، پس از استقلال این کشور از اتحاد جماهیر شوروی آغاز شد. در بیشتر این دوره، نوسازی و دگرگونی اقتصادی با تغییرات اندکی در نهادها و سیاست‌ها نسبت به آنچه در زمان اقتصاد برنامه‌ریزی شده حاکم بود، همراه بود. جدای از صادرات کالایی که کشور را با بازارهای جهانی مرتبط می‌کرد، اقتصاد بسته و درونگرا، غیررقابتی و با حداقل پویایی بود. دولت بدون توجه به کارایی، پاسخگویی و بهره‌وری، خدمات اساسی را تأمین می‌کرد و مدل توسعه کشور، همچون گذشته تحت سلطه صنایع سنگین، استفاده فراوان از منابع طبیعی و سرمایه فیزیکی بود؛ در مقابل اشتغال و توسعه منابع انسانی فاقد اهمیت، شغل کمیاب و تحرک نیروی کار محدود

بود؛ به عبارت دیگر، دولت در برخی زمینه‌ها بیش از حد حضور داشت و در برخی دیگر بسیار کم درگیر بود، اما در مجموع نقش آن در سرتاسر اقتصاد فاقد اثربخشی، کارایی و حمایت کافی از رشد فراگیر و پایدار بود.

مقام‌های ازبکستان اصلاحات اقتصادی را با تمرکز بر آسیب‌پذیری‌های اصلی اقتصادی این کشور شروع کردند. در اواخر سال ۲۰۱۶، دولت برنامه نوسازی اقتصادی بلندپروازانه‌ای را برای تقویت مجدد رشد اقتصادی آغاز کرد. دولت یک برنامه اصلاحی گسترده بازار محور (استراتژی توسعه ازبکستان ۲۰۱۷-۲۰۲۱) را اعلام کرد که در فوریه ۲۰۱۷ پس از رایزنی‌های عمومی با فرمان ریاست جمهوری به تصویب رسید. این استراتژی شامل پنج حوزه سیاستی اولویت دار است: (۱) بهبود عملکرد و اصلاح نهادهای دولتی و عمومی، (۲) حاکمیت قانون و اصلاح نظام قضایی، (۳) ترویج توسعه اقتصادی و آزادسازی اقتصادی، (۴) ایجاد شغل و تقویت توسعه اجتماعی و (۵) تضمین امنیت شخصی و عمومی از طریق تساهل بین قومی و مذهبی و سیاست خارجی سازنده. این برنامه همچنین متعهد به ثبات اقتصاد کلان و بهبود فضای کسب و کار بود.

در نوامبر ۲۰۱۸، با تکیه بر نتایج بیش از یک سال اصلاحات اقتصادی، دولت دستور کار مرحله بعدی تحول اقتصادی بلندپروازانه خود را اعلام کرد. نقشه راه اصلاحات، اولویت‌های اصلاحات اقتصادی دولت را برای سال‌های ۲۰۱۹-۲۰۲۱ مشخص کرده بود. نقشه راه شامل پنج رکن اصلی (۱) حفظ ثبات اقتصاد کلان، (۲) تسریع انتقال به بازار آزاد، (۳) تقویت حمایت اجتماعی و خدمات به شهروندان، (۴) هماهنگ‌سازی نقش دولت را با نیازهای اقتصاد بازار و (۵) حفظ پایداری محیطی است.

به طور خلاصه، مدل اصلاحات بسیار شبیه به اصلاحات در اروپای شرقی و شرق آسیا بوده است. مقام‌های ازبک قاطعانه‌ترین اقدام را در آزادسازی قیمت‌ها، دسترسی بنگاه‌ها به ارز خارجی، آزادسازی تجارت خارجی و یکسان سازی نرخ ارز انجام دادند. آنها زمان بیشتری را صرف سازماندهی مجدد ساختار مالی دولت و اصلاح نقش دولت در اقتصاد کرده‌اند. با این حال پیشرفت در بازسازی ساختار موسسات اقتصادی، خصوصی‌سازی و معرفی چارچوب سرمایه‌گذاری حمایتی برای شرکت‌های خصوصی جدید بسیار کندتر از انتظار بوده است. به طور مشابه، اصلاحات بخش مالی، خصوصی سازی بانک‌ها و گسترش تامین اجتماعی نیز بسیار طولانی‌تر از ارزیابی‌های اولیه زمان بر بوده است؛ همچنین اصلاحات برای ارائه مؤثرتر و کارآمدتر آموزش، بهداشت و سایر خدمات اجتماعی برای کمک به ایجاد سرمایه انسانی با کمترین سرعت همراه است.^۱

نرخ ارز

یکسان سازی و آزادسازی نرخ ارز یکی از اولین گام‌های مهم اصلاحات اقتصاد کلان بود. در سپتامبر ۲۰۱۷، مقام‌ها تمام الزامات تسلیم ارز توسط شرکت‌ها را لغو کردند، دسترسی افراد به ارز را آسان کردند، نرخ رسمی ارز را ۵۰ درصد کاهش داده و آن را با نرخ بازار سیاه یکسان کردند. پس از این اصلاحات اولیه، بانک مرکزی همچنان نوسانات روزانه را به ۵ درصد محدود کرد. افراد فقط برای تجارت یا مسافرت ارز مجاز به خریداری ارز بودند. در آگوست ۲۰۱۹، دولت تمامی محدودیت‌های خرید انفرادی ارزهای خارجی و محدودیت‌های نوسانات روزانه ارز را لغو کرد. در حال حاضر، دولت یک سیاست شناور مدیریت شده را اجرا می‌کند و متعهد است که اجازه دهد نرخ ارز مطابق با اصول بنیادی حرکت کند. دولت معاملات ارزی خود را فقط به خنثی کردن خرید طلای تولید داخل و هموارسازی نوسانات بازار ارز محدود کرده است.^۱

عضویت در سازمان‌های بین‌المللی

ازبکستان در سال ۱۹۹۴ درخواست عضویت در سازمان تجارت جهانی (WTO) را داد، و در حال حاضر، یکی از ۲۰ کشور در حال مذاکره برای پیوستن به WTO است. الحاق ازبکستان به WTO هنوز ادامه دارد و یکی از طولانی‌ترین مذاکرات الحاق در تاریخ WTO است. طولانی شدن این فرایند به انتخاب ازبکستان برای ادامه ندادن به فرایند الحاق مربوط بوده است؛ چرا که دولت این کشور در مورد مزایای عضویت در WTO مطمئن نبود. با این حال، تحولات سال‌های اخیر سیاست در ازبکستان، به ویژه پس از دولت جدید در سال ۲۰۱۶، امید به گشودگی سیاسی و اقتصادی ازبکستان را در سطح جهانی افزایش داده است و با توجه به این تغییرات، انتظار می‌رود الحاق کشور به WTO پیشرفت کند.^۲

مذاکرات عضویت در سازمان تجارت جهانی در اواسط سال ۲۰۲۰، پانزده سال پس از آخرین نشست رسمی گروه کاری در مورد الحاق ازبکستان، بر اساس نقشه راهی که دولت برای الحاق به WTO تهیه کرده بود، از سر گرفته شد. در سال ۲۰۱۹، دولت یادداشتی به روز شده در مورد رژیم تجارت خارجی (MFTR) ارائه کرد که شرح جامعی از رژیم تجارت خارجی ازبکستان است که گامی ضروری برای از سرگیری مذاکرات الحاق به شمار می‌رود. ارائه یک MFTR اصلاح شده باعث شد تا گفتگوها بین ازبکستان و کارگروه WTO در مورد الحاق از سر گرفته شود.

بکارگیری اصول WTO، به ویژه اصول توافقنامه تسهیل تجارت (TFA)، هزینه‌ها، زمان و عدم قطعیت‌های خود تحمیلی را در چارچوب نظارتی تجاری فعلی به میزان قابل توجهی کاهش می‌دهد. دولت ازبکستان فرآیند الحاق به سازمان تجارت جهانی که مستلزم اصلاحات جدی در سیاست و قانونگذاری است را به

1-Assessing Uzbekistan's Transition

2-Uzbekistan's Long Way to the World Trade Organization

عنوان یکی از مؤثرترین ابزار برای تحول ساختاری و ادغام در اقتصاد جهانی در نظر می‌گیرد و بر این باور است که این اصلاحات فرصتی برای بازسازی اقتصاد مطابق با قوانین بین‌المللی است.

سرمایه‌گذاری و محیط کسب و کار

ازبکستان یک اقتصاد نوظهور با درآمد متوسط پایین است. اصلاحات اقتصادی بازار این کشور را نسبت به سرمایه‌گذاران خصوصی بازتر و در برابر عوامل خارجی انعطاف‌پذیرتر کرده است. چشم‌انداز تحول اقتصادی و پتانسیل عظیم بازار داخلی ازبکستان با جمعیت بیش از ۳۶ میلیون نفر، توجه روزافزون شرکت‌های خارجی را به این کشور جلب کرده است.

سرمایه‌گذاران می‌توانند از در دسترس بودن مواد خام و نیروی کار، دسترسی مستقیم به بازارهای همه کشورهای آسیای مرکزی و در برخی موارد از یارانه‌های دولتی بهره‌مند شوند. با این حال، علیرغم بهبود روزافزون چارچوب قانونی، به دلیل اجرای ضعیف قراردادهای حمایت دولت کشور میزبان و تصمیمات دادگاه در صورت بروز اختلافات تجاری، پیش‌نیاز مهمی برای موفقیت تجاری است. مقامات محلی عموماً از سرمایه‌گذاری‌هایی که در راستای برنامه‌های توسعه آن‌ها باشد و عمدتاً شامل پروژه‌های زیرساختی و صادرات محور است، استقبال می‌کنند.

این کشور از لحاظ تاریخی روابط تجاری و سرمایه‌گذاری نزدیکی با روسیه و چین دارد. جنگ اوکراین در فوریه ۲۰۲۲ و اقدامات تحریمی متعاقب آن علیه روسیه، جریان سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی (FDI) در ازبکستان را در سال ۲۰۲۲ حدود ۲۷ درصد کاهش داده و به ۸ میلیارد دلار رسانده است که از این میزان، سهم بخش صنعت ۴۸ درصد و سهم بخش انرژی ۱۲ درصد بوده است. ازبکستان عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا (EAEU) و سازمان پیمان امنیت جمعی (CSTO) نیست و از مصوبات ایالات متحده و اتحادیه اروپا در خصوص روسیه پیروی می‌کند. با اعمال تحریم‌ها علیه روسیه، هر چند کاهش ورودی سرمایه‌گذاری از این کشور به ازبکستان با رشد فزاینده حواله‌ها جبران شد و روسیه همچنان بزرگترین شریک اقتصادی ازبکستان است، دولت ازبکستان و کسب‌وکارهای محلی را برای دور زدن تحریم‌ها به کشف بازارهای جدید و توسعه کربدورهای حمل‌ونقلی مشتاق کرده است.

سرمایه‌گذاران خصوصی بزرگ اشتیاق خود را برای ورود به بخش‌های مختلف اقتصاد ازبکستان از جمله صنعت، بخش بانکی، گردشگری و هوانوردی نشان داده‌اند. کسری انرژی ناشی از کاهش عرضه هیدروکربن‌ها و زیرساخت‌های ناکارآمد، توسعه انرژی سبز را تقویت کرده و علاقه سرمایه‌گذارانی از عربستان سعودی، امارات متحده عربی، چین، ژاپن و کره را به خود جلب کرده است. هدف اعلام شده دولت ازبکستان برای تولید ۲۵ تا ۳۰ درصد برق خود از منابع انرژی تجدیدپذیر تا سال ۲۰۳۰ و رسیدن به انتشار خالص

کربن صفر تا سال ۲۰۵۰ از جمله دلایل تمایل سرمایه‌گذاران خارجی برای ورود و مشارکت در این بخش از اقتصاد ازبکستان بوده است.^۱

رشد سرمایه‌گذاری‌های دولتی و خصوصی ناشی از سیاست صنعتی صادرات محور و جایگزینی واردات دولت ازبکستان، فرصت‌های مناسب بالقوه‌ای را برای کسب و کارهای خارجی ایجاد کرده است. در بخش بانکی، دولت قصد دارد بانکداری را از سرمایه دولتی به خصوصی با هدف افزایش سهم بخش خصوصی به ۶۰ درصد تا سال ۲۰۲۶ تغییر دهد. با این هدف، دولت اندازه حداقل سرمایه مجاز یک بانک را از ۱۰۰ میلیارد سوم^۲ به ۲۰۰ میلیارد سوم از سپتامبر ۲۰۲۳، به ۳۵۰ میلیارد سوم از آوریل ۲۰۲۴ و به ۵۰۰ میلیارد سوم از ژانویه ۲۰۲۵ افزایش داده است. بانک‌های دولتی در حال نوسازی سیستم‌های خدمات مشتریان و گذار به استانداردهای بین‌المللی گزارش‌دهی مالی هستند.

در بخش آموزش، دولت قصد دارد تا سال ۲۰۳۰ تعداد دانشجویان به ویژه در رشته‌های فنی را به ۵۰ درصد از کل فارغ‌التحصیلان دبیرستان‌ها افزایش دهد و در پی تأسیس ۳۰ دانشگاه جدید است. دولت همچنین مایل به همکاری با دانشگاه‌های خارجی علاقه‌مند به تأسیس شعبه در ازبکستان یا ایجاد برنامه‌های تحصیلی مشترک با دانشگاه‌های محلی است؛ بر همین اساس بودجه وزارت آموزش عالی ازبکستان در سال ۲۰۲۳ به میزان ۴۴.۲ درصد افزایش یافته است.

توسعه گردشگری از دیگر اولویت‌های اصلی دولت ازبکستان محسوب می‌شود. تعداد گردشگران خارجی که قبل از شیوع ویروس کرونا به سرعت در حال افزایش بود در سال ۲۰۲۰ بیش از ۷۷ درصد کاهش یافت؛ با این حال با ۲۵ درصد افزایش در سال ۲۰۲۱ به ۱.۸ میلیون و در سال ۲۰۲۲ به ۵.۲ میلیون نفر رسید. در مارس ۲۰۲۲، روسیه و ازبکستان یک برنامه اقدام برای افزایش جریان گردشگران امضا کردند. دولت مشوق‌هایی برای ساخت هتل‌های بین‌المللی و سایر زیرساخت‌ها در شهرهای جاده ابریشم همچون سمرقند، بخارا و خیوه ارائه داده است.

در بخش کشاورزی و صنایع غذایی، رشد تقاضای خارجی برای محصولات غذایی تولید شده در ازبکستان و تلاش برای بهبود بهره‌وری بخش کشاورزی، فرصت‌های صادراتی را برای تامین‌کنندگان فن‌آوری‌های نگهداری، پردازش و بسته‌بندی مواد غذایی و همچنین حمل و نقل و لجستیک ایجاد کرده است.^۳

با این حال چالش‌های مهمی در خصوص سرمایه‌گذاری و محیط کسب و کار در ازبکستان وجود دارد. در سال ۲۰۲۲ پیشرفت نسبتاً کمی در توسعه قوانین مورد انتظار در بازار سرمایه و اوراق بهادار حاصل شده

1-The U.S. Department of State's Investment Climate Statements

۲-Uzbekistani Som: سوم واحد پول ملی کشور ازبکستان است

3-The U.S. Department of State's Investment Climate Statements

است. الزامات بومی‌سازی داده‌ها توسعه بخش ICT را کند کرده است. اجرای حقوق مالکیت معنوی ضعیف است و بسیاری از واگذاری‌های دارایی‌های دولتی به مالکان خصوصی با استانداردهای شفافیت بین‌المللی مطابقت نداشته است.

تعرفه‌ها

پیشرفت ازبکستان در آزادسازی اقتصادی قابل توجه بوده است. دولت اقدامات آزادسازی تجاری یکجانبه را از طریق کاهش تعرفه در سال‌های ۲۰۱۷-۲۰۱۸ آغاز کرد و میانگین نرخ‌های تعرفه مؤثر را از ۱۵.۳ درصد در سپتامبر ۲۰۱۷ به حدود ۷.۵ درصد در سال ۲۰۲۰ کاهش داد. همچنین تعرفه‌های ارزش افزوده و بسیاری از موارد تبعیض آمیز مالیات‌های غیر مستقیم حذف شدند. این اقدامات به طور قابل توجهی رقابت تجاری را تقویت کرد.

همزمان، دولت سایر اقدامات آزادسازی و تسهیل تجارت از جمله حذف الزامات مجوز صادرات برای اکثر کالاها، بهبود کارایی رویه‌های گمرکی و کاهش زمان ترخیص کالا از گمرک را به اجرا گذاشته است. دولت همچنین یک برنامه جامع اقدام قانونی (LAP) را برای ارزیابی انطباق WTO با قوانین و اقدامات مربوط به تجارت داخلی تهیه کرده است. LAP عنوان فهرست کاملی از قوانین مربوط به WTO که در ازبکستان تصویب شده است و به عنوان نقشه راه برای اصلاحات قانونی داخلی مرتبط با WTO عمل می‌کند.

از سوی دیگر، پیشرفت قابل توجهی در زمینه موانع غیرتعرفه‌ای حاصل شده است. اصلاحات اصلی شامل یکسان‌سازی نرخ ارز، حذف الزامات تسلیم ارز و پیش پرداخت و حذف اکثر فرآیندهای بازرسی صادرات است.^۱

مالیات

دولت از سال ۲۰۱۷ سیاست مالیاتی را به طور قابل توجهی بازنگری کرده است و متعهد به یک چارچوب بهبود میان مدت برای تقویت نظام مالیاتی شده است. محور اصلاحات در سال ۲۰۱۸-۲۰۱۹ بر کاهش و یکسان‌سازی بار مالیاتی بر شرکت‌های کوچک و بزرگ، یکسان‌سازی نرخ‌های مالیات بر سود شرکت‌ها، مالیات بر درآمد شخصی، منطقی کردن پرداخت مالیات بر ارزش افزوده، کاهش تعداد مالیات‌های مستقیم و اصلاح پرداخت‌های اجباری استوار بوده است. این اصلاحات به طور قابل توجهی مطابق انتظارات پیش‌رفته است و موجب افزایش درآمدهای دولت شده است.

در اواخر سال ۲۰۱۹، اقدامات اضافی برای بهبود بیشتر سیستم مالیاتی تصویب شد. مقامات به بسیاری

از امتیازات مالیاتی و گمرکی برای شرکت‌ها پایان دادند که هزینه‌ای معادل حدود ۴ تا ۶ درصد تولید ناخالص داخلی در سال داشته است. همچنین اقداماتی برای گسترش مالیات بر ارزش افزوده به بخش کشاورزی که بخش عمده‌ای از اقتصاد را تشکیل می‌دهد و در سال ۲۰۱۸ از فرایند اصلاحات مستثنی شده بود، تصویب شده است.

همچنین آیین‌نامه مالیاتی جدید از ژانویه ۲۰۲۰ لازم الاجرا شد. این آیین‌نامه پیشرفت قابل توجهی نسبت به قوانین پیچیده و تهاجمی پیشین بوده است. مهمترین هدف آیین‌نامه جدید، نوسازی و ساده‌سازی سیاست‌ها و فرآیندهای مالیاتی است. آیین‌نامه همچنین اقدامات جدیدی را برای گسترش مالیات بر ارزش افزوده به خدمات دیجیتال و رژیم‌های کنترل شده شرکت‌های خارجی معرفی می‌کند. از سوی دیگر برنامه اصلاحات نظام مالیاتی با حمایت بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول در حال انجام است که شامل بازنگری اساسی در سیستم‌ها و ارتقاء تکنولوژیک آنها، فرآیندهای تجدیدنظر و رژیم حسابرسی است. همچنین چندین فرصت برای ایجاد تعادل بیشتر در سیستم مالیاتی برای کاهش نرخ‌های مالیاتی موثر نهایی بر مخارج سرمایه‌گذاری توسط شرکت‌ها، عادلانه شدن سیستم برای سرمایه‌گذاران خصوصی و افزایش بیشتر شفافیت مالی و پاسخگویی عمومی وجود دارد.^۱

استانداردها و گمرک

آژانس ازبکستان برای مقررات فنی (ATR) زیر نظر وزارت سرمایه‌گذاری، صنعت و تجارت جمهوری ازبکستان در تاریخ ۲ ژوئن ۲۰۲۱ در قالب آژانس استانداردسازی، اندازه‌شناسی و گواهی ازبکستان (UzStandart) تأسیس شد. استانداردهای کالاهای وارداتی مشمول ثبت دولتی از طریق شعب ATR هستند. ویرایش جدید قانون «استانداردسازی» مصوب نوامبر ۲۰۲۲ شامل ۹۷ گروه استاندارد و ۵۲ گروه دستورالعمل فنی است. اکثر آنها هنوز بر اساس روش‌شناسی دوران شوروی هستند، با این حال ازبکستان در حال گذار به رویه‌ها و روش‌های بین‌المللی است. طبق قانون استانداردهای بین‌المللی (بین‌دولتی، منطقه‌ای)، استانداردهای ملی ازبکستان، استانداردهای شرکت و استانداردهای ملی کشورهای خارجی (به استثنای واحدهای خارجی که در قلمروی ازبکستان حضور تولیدی ندارند) الزام‌آور هستند. طبق قانون، مقامات ازبکستان می‌توانند ۹ روش صدور گواهینامه را اعمال کنند: رویه‌های ۱ تا ۵ شامل آزمایش نمونه‌های استاندارد در یک آزمایشگاه معتبر (AL)، رویه‌های ۳ تا ۵ شامل بازرسی تولید، رویه ۶ بر اساس ارزیابی سیستم مدیریت کیفیت، رویه ۷ آزمایش پکیج‌های نمونه، رویه ۸ آزمایش هر نمونه از محصول و رویه ۹ مبتنی بر اظهارنامه که در این میان رویه‌های ۳ و ۷ بیشترین کاربرد را در ازبکستان دارند. پس از آزمایش، یک نهاد معتبر گواهی انطباق را برای مدت حداکثر سه سال صادر می‌کند.

برای تسهیل رشد بیشتر تجارت با کشورهای عضو اتحادیه اقتصادی اوراسیا (EAEU)، ازبکستان در سال ۲۰۲۱ اعلام کرد که قصد دارد مقررات خود را با مقررات فنی لازم‌الاجرا در کشورهای عضو این اتحادیه یکسان کند؛ بر این اساس، کار بر روی هماهنگ‌سازی ۲۲ استاندارد در حال تکمیل است؛ ۲۶ قاعده دیگر مطابق با استانداردهای EAEU شده است.^۱

در حوزه گمرک در ازبکستان، ترخیص کالا از گمرک فرآیندی پیچیده است و حتی واردات تجهیزات سرمایه‌ای نیز با تأخیرهای قابل توجهی مواجه است. الزامات بیش از حد اسناد و مدارک، ترخیص کالا از گمرک را به فرآیندی پرهزینه و زمان بر تبدیل می‌کند. از اول سپتامبر ۲۰۲۰، تمامی گمرکات مرزی با استفاده از سامانه اطلاعات دیجیتال «پنجره واحد»، ثبت اظهارنامه‌های گمرکی محموله را از سه روز به یک روز کاهش داده‌اند. واردکنندگان موظف به ارائه اطلاعات از قبل و تایید صدور کلیه گواهینامه‌های قابل اجرا در سامانه پنجره واحد هستند. از ابتدای اکتبر ۲۰۲۱، ازبکستان پست‌های گمرکی برای اظهارنامه الکترونیکی از راه دور ایجاد کرد که ترخیص از راه دور اظهارنامه‌های گمرکی محموله الکترونیکی ارسال شده را انجام می‌دهد.^۲

بخش انرژی

ازبکستان یکی از کشورهای پرمصرف انرژی در جهان است. با رشد اقتصادی قوی، انتظار می‌رود تقاضا برای برق همچنان به رشد خود ادامه دهد. انرژی‌های تجدیدپذیر منبع انرژی امیدوارکننده‌ای برای تنوع بخشیدن به ترکیب انرژی به دور از وابستگی آن به گاز طبیعی است، اما هنوز در مقیاس وسیع به‌جز نیروگاه‌های آبی مورد بهره‌برداری قرار نگرفته است. دولت اصلاحات جاه‌طلبانه در بخش انرژی را آغاز کرده است که شامل معرفی اصول مبتنی بر بازار در مدیریت این بخش است.

وظایف نظارتی بر بخش انرژی بر عهده وزارت انرژی (MOE) که در فوریه ۲۰۱۹ تأسیس شد، قرار دارد. قبل از تأسیس وزارت انرژی، هیچ تنظیم‌کننده‌ای برای نظارت بر عملیات گاز و برق یا سازوکار مشخصی از نقش‌های سیاست‌گذاری، نظارتی و عملیاتی وجود نداشت. در حال حاضر وزارت انرژی مسئولیت‌های تلفیقی را برای سیاست‌گذاری و وظایف نظارتی در رابطه با گاز، زغال‌سنگ، انرژی هسته‌ای و برق بر عهده دارد.

در مارس ۲۰۱۹، دولت تصمیم گرفت که شرکت برق یکپارچه خود (UzbekEnergo) را به نهادهایی با وظایف جداگانه تولید، انتقال و توزیع تقسیم کند. همین رویکرد در خصوص شرکت گاز طبیعی ازبکستان (Uzbekneftegaz) در ژوئن ۲۰۱۹ اتخاذ شد. این اصلاحات به تخصیص بهتر نقش‌ها و مسئولیت‌ها در این بخش و پیشرفت عملیاتی شدن نهادهای تازه تأسیس کمک کرده است.

1-Uzbekistan Standards for Trade

2-Uzbekistan Customs Regulations

با تمرکز صریح بر افزایش سرمایه‌گذاری خصوصی در تولید انرژی‌های تجدیدپذیر، قانون انرژی‌های تجدیدپذیر جدید در ماه مه ۲۰۱۹ به تصویب رسید. این قانون به شکاف نهادی اساسی برای توسعه انرژی‌های تجدیدپذیر در ازبکستان می‌پردازد و مشارکت بیشتر بخش خصوصی در انرژی‌های تجدیدپذیر و ایجاد فرصت‌هایی برای آب و هوا را ممکن می‌سازد و حقوق کلیدی را برای تولیدکنندگان خصوصی انرژی‌های تجدیدپذیر از جمله دسترسی تضمین شده به شبکه برق تعیین می‌کند. پس از موفقیت در راه‌اندازی نخستین نیروگاه فتوولتائیک ۱۰۰ مگاواتی، دولت با گروه بانک جهانی و سایر سازمان‌های بین‌المللی موافقت‌نامه‌هایی را برای حمایت از راه‌اندازی نیروگاه‌هایی ۱۹۰۰ مگاوات انرژی خورشیدی، ۱۳۰۰ مگاوات نیروگاه گازی و ۱۰۰۰ مگاوات انرژی بادی منعقد کرده است. همچنین دولت در حال حاضر برنامه‌های بازسازی و توسعه شبکه انتقال و توزیع را آغاز کرده که هدف آن کاهش اتلاف بالای شبکه و تسهیل یکپارچه‌سازی آن با انرژی‌های تجدیدپذیر در مقیاس بزرگ است.

اصلاحات انرژی از جمله بهبود عملیاتی و مالی شرکت‌های دولتی انرژی، رفع تنگناهای زیرساختی و بهبود ساختار نهادی و بازار، یکی از بالاترین اولویت‌های اصلاحات برای دولت ازبکستان است. اصلاحات بخش انرژی برخی از مهمترین محدودیت‌های فعالیت اقتصادی و رشد بخش خصوصی را برطرف می‌کند؛ در این مسیر شرکت‌های دولتی انرژی به جذب سرمایه‌گذاری خصوصی کمک می‌کنند.^۱

بخش کشاورزی

کشاورزی ۲۸ درصد از تولید ناخالص داخلی ازبکستان را تشکیل می‌دهد و با ۲۷ درصد از کل نیروی کار، بزرگترین بستر اشتغال در کشور است. این امر تأثیر منفی همه‌گیری کووید-۱۹ را کاهش داد و انتظار می‌رود رشد سریع‌تری نسبت به بقیه اقتصاد داشته باشد (۲.۸ درصد در سال ۲۰۲۰، در حالی که تولید ناخالص داخلی ۰.۶ درصد رشد می‌کند). پتانسیل کشاورزی از منظر صادرات، سهم در تولید ناخالص داخلی، اشتغال، امنیت غذایی و تغذیه، کاهش بیکاری زنان و روستایی بسیار زیاد است. پتانسیل سیاست تجاری برای تضمین شرایط کار مناسب در کشاورزی نیز وجود دارد. سیاست کشاورزی جدید دولت بر حذف تدریجی خریدهای اجباری پنبه و گندم متمرکز شده است و به کشاورزان آزادی بیشتری در تصمیم‌گیری در مورد کاشت و فروش، کشت گلخانه‌ای و باغداری می‌دهد؛ چرا که باغبانی نسبت به غلات نیروی کار بیشتری دارد و موقعیت‌های سودآورتر و با ارزش افزوده بالاتر فراهم می‌کند، مصرف آب کمتری دارد و همچنین فرصت‌هایی برای صنایع بسته‌بندی و فرآوری را ایجاد می‌کند.^۲

1-Assessing Uzbekistan's Transition

2-Integrating Sustainable Trade Principles in Uzbekistan

روابط تجاری ایران و ازبکستان

اگر چه ایران در سال ۱۳۷۰ جمهوری ازبکستان را به رسمیت شناخت، اما روابط اقتصادی دو کشور تنها از سال ۲۰۱۶ که سیاست اصلاحات و نوسازی اقتصادی در ازبکستان در پیش گرفته شد، اهمیت یافت. علیرغم افزایش توأم با فراز و نشیب روابط تجاری، دو کشور ایران و ازبکستان با ۵۹ سند همکاری و برخورداری از بازارهای بزرگ نتوانسته‌اند روابط خود را مطابق انتظارات توسعه دهند و ظرفیت اقتصادی دو کشور برای همکاری مغفول مانده است. این در حالی است که همکاری با ازبکستان به عنوان یکی از شرکای ایران در توافق نامه عشق‌آباد و علاقه‌مند به توسعه فعالیت‌های خود در بندر عباس و چابهار^۱، به طور بالقوه یکی از مسیرهای فعال کردن ظرفیت ترانزیتی ایران است.

از مجموع ۵۳.۱۶ میلیارد دلار صادرات ایران در سال ۱۴۰۱، ازبکستان ۰.۵۴ درصد (۲۸۹.۷ میلیون دلار)، را به خود اختصاص داده است و از این نظر در جایگاه شانزدهم در میان شرکای تجاری ایران قرار گرفته است.^۲ در حوزه واردات نیز این کشور از مجموع ۵۹.۶۵ میلیارد دلار واردات ایران، با اختصاص ۱۲ درصد (۷۲.۳ میلیون دلار)، به خود، در جایگاه چهل و یکم قرار گرفته است.^۳

جدول ۱- مبادلات تجاری ایران و ازبکستان^۴

سال	واردات		صادرات	
	وزن (هزار تن متریک)	ارزش (میلیون دلار)	وزن (هزار تن متریک)	ارزش (میلیون دلار)
۱۳۹۵ ^۵	-	-	-	-
۱۳۹۶	۴۴	۶۱.۱	۸۱.۸	۱۰۰
۱۳۹۷	۴۰.۶	۴۷.۲	۵۰.۷	۱۴۴.۲
۱۳۹۸	۱۰۹.۷	۱۴۸.۴	۷۳۶.۸	۲۳۳.۵
۱۳۹۹	۷۰	۹۱.۴	۳۳۲.۲	۱۶۳.۵
۱۴۰۰	۶۱.۶	۱۱۴.۸	۷۱۴.۴	۴۰۱.۹
۱۴۰۱	۳۵.۲	۷۲.۳	۴۱۰	۲۸۹.۷

همچنین در نه ماهه نخست سال ۱۴۰۲ مجموع صادرات ایران به ازبکستان برابر با ۳۶۳.۵ هزار تن به ارزش بیش از ۲۴۷.۶ میلیون دلار و مجموع واردات ایران از ازبکستان بیش از ۵۱.۴ هزار تن به ارزش بیش از

۱- اتاق ایران آنلاین

۲- در حوزه صادرات، کشورهای چین (۲۷.۴ درصد)، عراق (۱۹.۲ درصد)، ترکیه (۱۴ درصد)، امارات (۱۰.۸ درصد)، و هند (۴ درصد)، پنج شریک نخست ایران هستند.

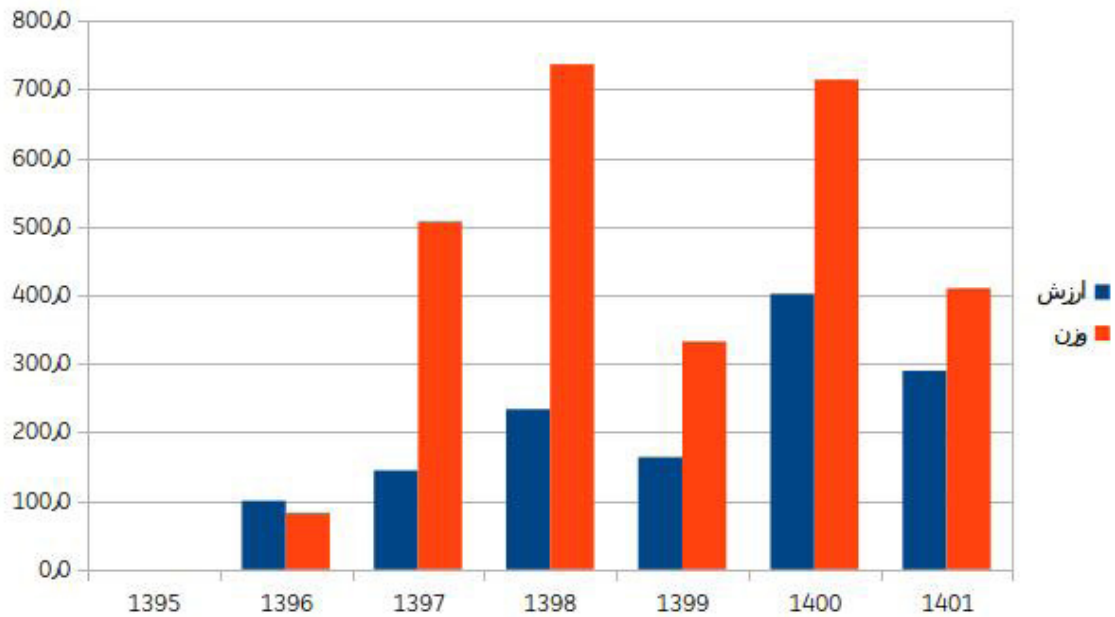
۳- در حوزه واردات کشورهای امارات (۳۰.۸ درصد)، چین (۲۶.۴ درصد)، ترکیه (۱۰.۲ درصد)، هند (۳.۳ درصد)، و آلمان (۳.۳ درصد)، پنج شریک نخست ایران هستند.

۴- گمرک جمهوری اسلامی ایران

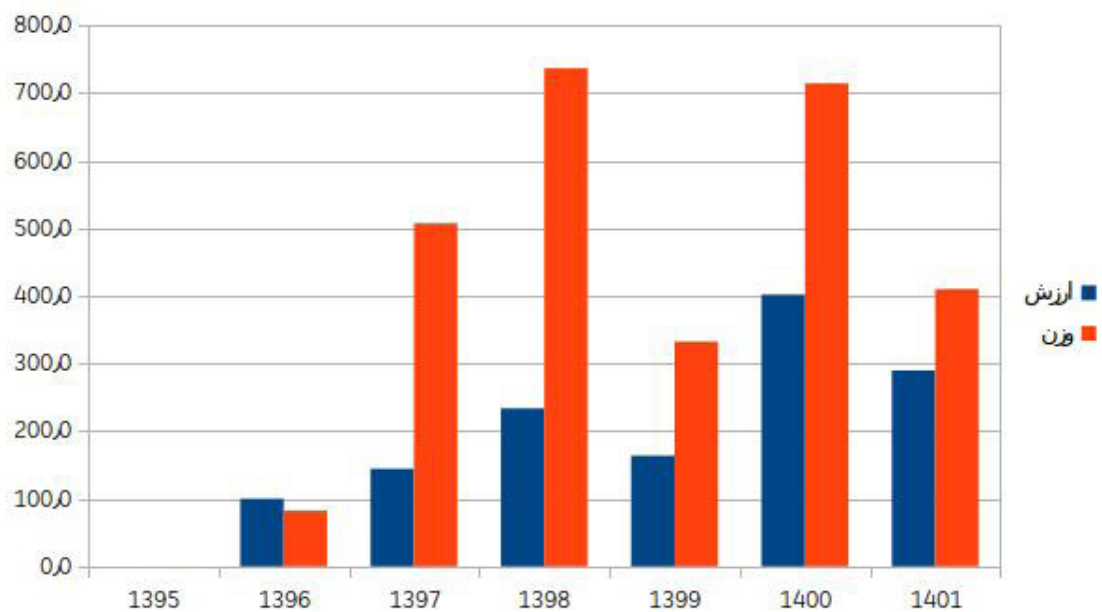
۵- اصلاحات صادرات به و واردات از ازبکستان در سال ۱۳۹۵ موجود نیست.

۷۹.۳ میلیون دلار بوده است.^۱ نمودارهای یک و دو، به ترتیب تغییرات وزن و ارزش واردات و صادرات ایران از/ به ازبکستان را نشان می‌دهد.^۲

نمودار ۱- واردات ایران از ازبکستان (۱۳۹۵-۱۴۰۱)

نمودار ۲- صادرات ایران به ازبکستان (۱۳۹۵-۱۴۰۱)

۱- گمرک جمهوری اسلامی ایران

۲- وزن به هزار تن و ارزش به میلیون دلار

چنان‌که در نمودار شماره ۳ مشاهده می‌شود، در بازه ۱۴۰۱-۱۳۹۵، تجارت ایران و ازبکستان با فراز و نشیب همراه بوده است. چنان‌که از ۱۶۱ میلیون دلار در سال ۱۳۹۶ به بیش از ۱۹۱ میلیون دلار در سال ۱۳۹۷ و سپس با ۱۰۰ درصد افزایش به ۳۸۲ میلیون دلار در سال ۱۳۹۸ رسیده است؛ ارزش دلاری تجارت ایران و ازبکستان اما در سال ۱۳۹۹ با افت شدید به ۲۵۵ میلیون دلار رسید و مجدداً در سال ۱۴۰۰ با ۱۰۰ درصد افزایش به بیش از ۵۱۶ میلیون دلار رسید و در سال ۱۴۰۱، مجدداً با کاهش شدید به ۳۶۲ میلیون دلار رسیده است.^۱

نمودار ۳- تجارت ایران ازبکستان (۱۳۹۵-۱۴۰۱)

۱- در سال ۱۴۰۱ انواع نخ (۳۴۴ میلیون دلار)، پنبه حلاجی نشده (۲۶۴ میلیون دلار)، کلرور پتاسیم (۳ میلیون دلار)، لوبیا چیتی (۲۳ میلیون دلار)، ابریشم خام (۱۰۹ میلیون دلار)، نیترات آمونیوم (۱۰۱ میلیون دلار)، کودهای معدنی (۶۴۷ هزار دلار)، سولفات آمونیوم (۶۳۰ هزار دلار)، ماش (۴۳۷ هزار دلار)، کاتولین (۲۵۶ هزار دلار) و ماشین‌آلات و دستگاه‌های چاپ فلکسوگرافیک (۱۹۱ هزار دلار) عمده اقلام وارداتی ایران از ازبکستان را تشکیل داده‌اند. در همین سال، بیش از ۹۰ درصد صادرات ایران به ازبکستان متشکل از انواع پلی‌اتیلن و محصولات آن (۶۷۸۲ میلیون دلار)، آهن، فولاد، چدن و محصولات آن‌ها (۴۹۹۰ میلیون دلار)، انواع پلی‌استیرن (۱۳۴۱ میلیون دلار)، پلی‌پروپیلن (۱۰۸۴ میلیون دلار)، انواع خرما (۱۰۱۸ میلیون دلار)، انواع الکیل بنزن سولفون (۸۷۱ میلیون دلار)، پسته (۸۱۶ میلیون دلار)، هیدروکسید سدیم (۶۲۱ میلیون دلار)، ماشین‌آلات غربال، خشک‌کن و سایش خاک (۵۱۹ میلیون دلار)، اتیلن گلیکول (۴۹۸ میلیون دلار)، خوراک پرورش آبزیان (۴۷۸ میلیون دلار)، انواع ورق‌های نئوپان و ام دی اف (۴۴۹ میلیون دلار)، انواع شیشه و ظروف شیشه‌ای (۷۲۸ میلیون دلار)، لوله و شلنگ‌های پلاستیکی و اجزا متصل‌کننده آن‌ها (۴۲۰ میلیون دلار)، رزین‌ها و پلی‌استرها (۳۷۸ میلیون دلار)، انواع چسب (۳۴۹ میلیون دلار)، کیوی (۳۴۸ میلیون دلار)، انواع شیر خشک (۳۳۱ میلیون دلار)، پلی‌وینیل کلرور (۲۸۷ میلیون دلار)، انواع کفپوش (۲۸۵ میلیون دلار)، محصولات حاصل از تقطیر قطران زغال سنگ (۲۵۹ میلیون دلار)، بوتادین و استیرن (۲۲۵ میلیون دلار)، استات وینیل (۲۱۱ میلیون دلار)، پرتهال تازه و خشک (۱۹۲ میلیون دلار)، انواع لاتکس (۱۹۰ میلیون دلار)، میعانات گازی (۱۸۲ میلیون دلار)، هگزان و هیدرو کربن‌های اشباع شده (۱۶۸ میلیون دلار)، چای (۱۵۹ میلیون دلار)، اجزاء و قطعات ماشین‌آلات (۱۵۴ میلیون دلار)، انواع جاذب‌های رطوبت (۱۴۸ میلیون دلار)، انواع روغن‌های صنعتی (۱۳۸ میلیون دلار)، ماشین‌آلات فراوری توتون و تنباکو (۱۲۹ میلیون دلار)، سیب (۱۲۵ میلیون دلار)، قند و شکر (۱۲۳ میلیون دلار)، انواع کاتالیزور (۱۲۱ میلیون دلار)، گرانول مستریج (۱۱۶ میلیون دلار)، پارچه‌های بافته‌شده (۱۱۶ میلیون دلار)، بوتن و ایزومرهای آن (۱۱۳ میلیون دلار)، انواع موم مصنوعی (۱۱۲ میلیون دلار)، انواع مخمرهای فعال (۱۱۱ میلیون دلار)، آلومینیوم و محصولات آن (۹۱۰ هزار دلار)، انواع آجر (۸۸۲ هزار دلار)، آب پنیر (۸۷۶ هزار دلار)، انواع سنگ (۸۲۶ هزار دلار)، سیمان (۸۱۶ هزار دلار)، سینک ظرفشویی، چینی‌های ساختمانی و وان (۷۷۳ هزار دلار)، رنگ‌های نقاشی هنری (۷۵۱ هزار دلار)، لوازم و اتصالات لوله‌کشی و جوشکاری (۷۳۷ هزار دلار)، رادیاتورهای مربوط به سیستم‌های حرارت مرکزی (۶۶۹ هزار دلار)، کره بسته‌بندی شده (۶۶۸ هزار دلار)، صفحات و ورق‌های پلی‌اتیلن (۶۳۳ هزار دلار)، سدیم لوریل اترسولفات (۶۳۳ هزار دلار)، حلال‌ها و رقیق‌کننده‌های آلی (۶۲۷ هزار دلار)، انواع دیگ‌های بخار و آب گرم (۵۵۷ هزار دلار)، لعاب‌ها (۵۵۲ هزار دلار)، نخود (۵۴۹ هزار دلار)، قیر نفت (۵۳۱ هزار دلار) و لوازم ساختمانی پلاستیکی (۵۱۵ هزار دلار) بود.

در حوزه گمرکات، در سال ۱۴۰۱، گمرک‌های منطقه ویژه اقتصادی سرخس (۲۴.۶ درصد)، خوی (۲۲.۲ درصد)، سرخس (۲۰.۳ درصد) و تهران (۱۱.۵ درصد) مهم‌ترین نقش را در واردات کالا از ازبکستان داشته‌اند. در حوزه صادرات نیز گمرک‌های مشهد (۲۳.۴ درصد)، منطقه ویژه اقتصادی پتروشیمی بندر امام خمینی (۱۱.۲ درصد)، منطقه ویژه اقتصادی انرژی پارس (۸.۹ درصد) و غرب تهران (۶.۱ درصد)، از کل صادرات ایران به ازبکستان را به خود اختصاص داده‌اند.^۱

علاوه بر اتاق مشترک، ایران و ازبکستان دارای کمیسیون مشترک اقتصادی هستند که در ایران وزارت صمت و در ازبکستان وزارت سرمایه‌گذاری، صنعت و تجارت مسئولیت آن را بر عهده دارند؛ پانزدهمین اجلاس آن در خرداد ماه ۱۴۰۱ برگزار شد و طی آن دو طرف در خصوص افزایش ارزش تجارت دوجانبه به یک میلیارد دلار در سال ۱۴۰۴ به توافق رسیدند.^۲

ایران و ازبکستان، در کنار کشورهای عمان و ترکمنستان، عضو موافقت‌نامه عشق‌آباد در خصوص تأسیس دالان حمل‌ونقل و گذر بین‌المللی هستند.^۳ همچنین «قانون موافقت‌نامه بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری ازبکستان در زمینه کمک متقابل بین گمرکات ایران و ازبکستان»، مصوب ۱۳۸۹ دو کشور را متعهد به همکاری در زمینه جلوگیری، تحقیق و مبارزه با تخلفات گمرکی، حصول اطمینان از ارزیابی مناسب حقوق گمرکی و مالیات‌ها و تعیین طبقه‌بندی تعرفه و مبدأ کالاها کرده است.^۴ همچنین در خردادماه ۱۴۰۲، تفاهم‌نامه همکاری‌های دאوری و حکمیت میان اتاق‌های ایران و ازبکستان در جریان همایش تجاری ایران و ازبکستان به امضا رسیده است.^۵

در شرایط کنونی حضور در نمایشگاه‌های اختصاصی و پاپیون‌های ایران در ازبکستان، حضور در همایش‌های تجاری و سمینارهای برگزار شده در ایران یا ازبکستان و مکاتبه با دفتر اروپا و آمریکای سازمان توسعه تجارت ایران و اعلام درخواست رسمی و عضویت در اتاق مشترک ایران و ازبکستان راه‌های اصلی ورود به بازار ازبکستان هستند.^۶

توان ایران در تولید محصولات از جمله دارو، مواد غذایی، مصالح ساختمانی و کشاورزی، وجود شرکت‌های ایرانی توانمند در حوزه‌های صدور خدمات فنی و مهندسی و تأسیس مرکز تجاری ایران در ازبکستان از جمله

۱- گمرک جمهوری اسلامی ایران

۲- پانزدهمین اجلاس کمیسیون مشترک ایران و ازبکستان به کار خود پایان داد

۳- اصلاحیه موافقت‌نامه عشق‌آباد که اصل آن در سال ۱۳۹۱ برای همکاری در خصوص ترانزیت کالا و مسافر میان کشورهای ازبکستان، ترکمنستان، ایران، قطر و عمان تصویب شده بود، پس از تصمیم دولت قطر برای عدم تصویب موافقت‌نامه، در سال ۱۳۹۴ به تصویب رسیده است. نک: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

۴- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی

۵- اتاق ایران آنلاین

۶- سازمان توسعه تجارت

مهم‌ترین نقاط قوت روابط تجاری ایران و ازبکستان برشمرده شده است و در مقابل عدم استقرار رایزن بازرگانی در ازبکستان و نبود بانک مستقل ایرانی در ازبکستان، اساسی‌ترین نقاط ضعف این رابطه دانسته شده است. همچنین علاقه‌مندی و اراده سیاسی دو کشور برای افزایش سطح مبادلات تجاری، مهم‌ترین فرصت برای ارتقاء تجارت میان دو کشور محسوب می‌شود و در مقابل شناخت ناکافی بازرگانان ازبک از بازار ایران و حضور رقبای قدرتمند در بازار ازبکستان اصلی‌ترین تهدیدات پیش روی روابط تجاری ایران-ازبکستان هستند.^۱

در کنار نقاط ضعف و قوت و فرصت‌ها و تهدیدات، مشکلات حمل‌ونقل ریلی، فقدان اتصال سرزمینی و نیاز به عبور از طریق ترکمنستان، کمبود پرواز بین دو کشور و تعرفه‌های گمرکی مهم‌ترین موانع توسعه روابط تجاری دو کشور قلمداد می‌شود. با این حال اصلاحات اقتصادی ازبکستان که بخش قابل توجهی از مجوزهای دست‌وپاگیر در این کشور را لغو کرده است، در کنار اصلاحات اداری برای کاهش و تسریع فرایندهای بروکراتیک و خدمت‌رسانی آسان‌تر به بخش خصوصی و سرمایه‌گذاران خارجی را فراهم کرده است، امکانات مناسبی را برای ورود به بازار ازبکستان به وجود آورده است.^۲

ازبکستان و گذرگاه ترنس افغان

گذرگاه ترنس افغان یک مسیر ارتباط زمینی است که با هدف اتصال، بنادر پاکستان را از طریق خط آهن به افغانستان و ازبکستان متصل می‌کند. این مسیر پس از رسیدن به ازبکستان، بالقوه پتانسیل اتصال به گذرگاه ترنس خزر را دارد که در این صورت به یک گذرگاه ترانزیتی آسیایی-اروپایی تبدیل خواهد شد.

پیشنهاد اولیه این مسیر ریلی نخستین بار در سال ۲۰۱۸ توسط ازبکستان ارائه شد و توانست توجه پاکستان را به خود جلب کند؛ همچنین در افغانستان نیز از یک سو به دلیل امکاناتی که این مسیر برای توسعه راه آهن این کشور به همراه دارد و از سوی دیگر به دلیل متنوع‌سازی مسیرهای ترانزیتی آن، هم در دوران جمهوری و هم پس از به قدرت رسیدن طالبان مورد استقبال قرار گرفته است.

از سوی دیگر، ازبکستان یکی از شرکای مهم ایران در مسیر ریلی قزاقستان-ازبکستان-ایران (KTI) و کشوری مهم در حوزه اتصال بندر چابهار به جمهوری‌های آسیای مرکزی است که خواهان پیوستن به توافق سه‌جانبه هند-افغانستان-ایران بوده است. در این شرایط، با توجه به اینکه اهمیت اتصالات زمینی، به ویژه پس از جنگ اوکراین برای ازبکستان افزایش یافته، پیشرفت مراحل اجرایی گذرگاه ترنس افغان می‌تواند از اهمیت بندر چابهار برای این کشور بکاهد و سهم بالقوه ایران از ترانزیت کالا از جمهوری‌های آسیای مرکزی به بازارهای جهانی را کاهش دهد.

۱- همان

۲- اتاق ایران آنلاین

توافق تجارت ترجیحی ایران-ازبکستان

در بهمن ماه سال جاری، مقام‌های ایران و ازبکستان با هدف توسعه پایدار روابط اقتصادی خود در خصوص فعال‌سازی سازوکار تبادلات بانکی و معرفی بانک‌های تجاری برای پیشبرد مذاکرات فنی، پذیرش اصل کامله‌الوداد توسط دولت ازبکستان، همکاری و مشارکت ایران در تعمیرات توربین‌های گازی ازبکستان، ایجاد مرکز خدمات منطقه‌ای تعمیرات تجهیزات نفتی، پالایشگاهی و نیروگاهی در ازبکستان و ایجاد ایستگاه‌های تقویت فشار گاز برای ازبکستان، مشارکت و سرمایه‌گذاری ایران در ساخت نیروگاه‌های حرارتی در ازبکستان، مشارکت پیمانکاران ایرانی در بهره‌برداری از معادن سنگ آهن، مس و طلای ازبکستان توافق کردند؛ همچنین توافق‌های اولیه بر سر تشکیل شرکت لجستیک مشترک و تأمین واگن‌های باری توسط ایران برای توسعه حمل‌ونقل میان دو کشور، حضور پیمانکاران بزرگ ایرانی در پروژه‌های زیرساختی ازبکستان، تسهیل در خصوص صدور ضمانت‌نامه و ثبت محصولات دارویی و تجهیزات پزشکی ایران در ازبکستان میان دو کشور صورت گرفته است.

علاوه بر موارد بالا که نقش تعیین‌کننده‌ای در فعلیت یافتن پتانسیل روابط اقتصادی دو کشور و تحقق هدف‌گذاری تجارت یک میلیارد دلاری دارد، اعلام شد که توافق تجارت ترجیحی میان دو کشور به امضا رسیده است؛ این در حالی است که در اسفند جاری وزیر صمت ضمن اعلام آماده بودن زیرساخت‌های لازم برای ایجاد «یک منطقه آزاد ویژه اقتصادی برای ایرانیان» در ازبکستان، از «در حال تکمیل شدن مذاکرات مربوط به تجارت ترجیحی» میان ایران و ازبکستان خبر داد.^۱ در هر صورت به نظر می‌رسد امضای توافق تجارت ترجیحی میان دو کشور با پیشرفت جدی همراه بوده است؛ این توافق پتانسیل‌های متعددی را در اختیار دو کشور برای توسعه روابط تجاری خود قرار خواهد داد که فعلیت یافتن آن مستلزم توافقات دو کشور در زمینه فرایندهای گمرکی، استانداردها و مهم‌تر از همه سازوکار مبادلات بانکی است.

جمع‌بندی و توصیه‌های سیاست‌گذاری برای توسعه روابط تجاری ایران و ازبکستان

- تشویق ازبکستان به اقدام متقابل در خصوص حذف روادید برای اتباع ایران با هدف تقویت ارتباطات اقتصادی، اجتماعی و گردشگری میان دو کشور
- سرمایه‌گذاری مشترک شرکت‌های دو کشور در حوزه صنایع دارویی
- افزایش اعزام و پذیرش هیات تجاری میان دو کشور برای آشنایی بیشتر با فرصت‌های همکاری و سرمایه‌گذاری

۱- سند اجرایی موافقت‌نامه تجارت ترجیحی بین ایران و ازبکستان امضا شد

۲- رایزنی برای ایجاد منطقه آزاد ایران و ازبکستان / مذاکرات مربوط به تجارت ترجیحی در حال تکمیل است / دعوت از هیات ازبکی برای شرکت در نمایشگاه ایران اکسپو ۲۰۲۴

- تشویق همکاری‌ها در حوزه‌های نفت و گاز، پتروشیمی و معدن
- تلاش برای توسعه حمل‌ونقل ریلی میان دو کشور
- تأسیس دفتر خدمات تجاری در ازبکستان برای ارائه خدمات مشاوره به بازرگانان ایرانی
- تشکیل کمیته صنعتی میان صنعتگران ایران و ازبکستان با هدف شناسایی پروژه‌های دارای مزیت نسبی و سرمایه‌گذاری
- سرمایه‌گذاری مشترک برای ساخت ماشین‌آلات و تجهیزات کشاورزی با توجه به توانمندی‌های شرکت‌های ایرانی و نقش کشاورزی در اقتصاد ازبکستان

ضمیمه شماره ۱

زمینه‌ها و فرصت‌های صادرات به ازبکستان، به‌ویژه برای شرکت‌های کوچک و متوسط را به چند دسته می‌توان تقسیم کرد:

زمینه‌ها

اقتصاد در حال رشد: پیش‌بینی می‌شود که اقتصاد ازبکستان در سال ۱۴۰۳، ۵.۴ درصد رشد داشته باشد که این امر، محیطی مطلوب برای سرمایه‌گذاری خارجی و صادرات ایجاد می‌کند.

ابتکارات دولت: دولت ازبکستان به طور فعال در حال اجرای اصلاحاتی برای بهبود فضای کسب و کار و جذب سرمایه‌گذاری خارجی است. این اصلاحات شامل ساده‌سازی فرآیندها، کاهش مالیات و ایجاد مناطق اقتصادی ویژه می‌شود.

موقعیت استراتژیک: ازبکستان در آسیای مرکزی و در نقطه اتصال اروپا و آسیا واقع شده است و به این ترتیب، دسترسی به یک بازار منطقه‌ای وسیع را فراهم می‌کند.

بخش‌های سودآور برای صادرات

فرآوری و بسته‌بندی مواد غذایی: تقاضای رو به رشد برای مواد غذایی فرآوری شده و افزایش بهره‌وری کشاورزی، فرصت‌هایی را برای صادرات فناوری و راه‌حل‌های مربوط به نگهداری، فرآوری، بسته‌بندی، حمل و نقل و لجستیک مواد غذایی برای شرکت‌های خارجی ایجاد می‌کند.

فناوری اطلاعات (IT) و برون‌سپاری فرآیندهای کسب و کار (BPO): برنامه "ریسک صفر" دولت، مشوق‌هایی را برای شرکت‌های خارجی IT و BPO که وارد این بازار می‌شوند، ارائه می‌دهد و این امر،

فرصت‌هایی برای شرکت‌های فعال در این زمینه ایجاد می‌کند.

توسعه زیرساخت‌ها: ازبکستان در حال انجام سرمایه‌گذاری‌های قابل توجهی در توسعه زیرساخت‌ها، از جمله حمل و نقل، انرژی و مدیریت آب است. این امر، فرصت‌هایی را برای شرکت‌های ارائه‌دهنده مصالح ساختمانی، ماشین‌آلات و خدمات مهندسی ایجاد می‌کند.

بهداشت و درمان: بخش بهداشت و درمان ازبکستان در حال مدرن‌سازی است و این امر، تقاضا برای تجهیزات پزشکی، داروها و خدمات بهداشتی را افزایش می‌دهد.

آموزش: دولت اولویت را به اصلاحات آموزشی داده است و این امر، تقاضا برای تجهیزات آموزشی، فناوری و برنامه‌های آموزشی را افزایش می‌دهد.

نکاتی که شرکت‌های خارجی برای فعالیت در ازبکستان باید به آن‌ها توجه کنند:

تحقیقات بازار: انجام تحقیقات دقیق بازار برای درک نیازهای خاص، رقابت و مقررات در بخش مورد نظر، امری حیاتی است.

چارچوب قانونی و نظارتی: آشنایی با قوانین و مقررات ازبکستان، از جمله قوانین مالیاتی، قوانین کار و مقررات مربوط به سرمایه‌گذاری خارجی، ضروری است. برای راهنمایی، می‌توانید با یک متخصص حقوقی محلی مشورت کنید.

ادراک فساد: اگرچه وضعیت در حال بهبود است، ازبکستان هنوز با چالش‌هایی در زمینه فساد روبرو است. پایبندی به شیوه‌های اخلاقی کسب و کار و شفافیت از اهمیت بالایی برخوردار است.

ملاحظات عملی

ثبت شرکت: با فرآیند ثبت شرکت خود در ازبکستان که می‌تواند شامل اخذ مجوزها و پروانه‌های مختلف باشد، آشنایی کافی پیدا کنید.

مالیات: از مقررات و نرخ‌های مالیاتی مختلف که برای شرکت‌های خارجی اعمال می‌شود، آگاه باشید. برای برنامه‌ریزی مالی و انطباق با قوانین، از مشاوره حرفه‌ای استفاده کنید.

حسابداری و حسابرسی: اطمینان حاصل کنید که شرکت شما به استانداردهای حسابداری و حسابرسی محلی پایبند است. برای دریافت کمک، می‌توانید با یک شرکت حسابداری محلی همکاری کنید.

منابع انسانی: قوانین و مقررات کار مربوط به استخدام و مدیریت کارکنان در ازبکستان را درک کنید. هنگام ایجاد نیروی کار خود، به حساسیت‌های فرهنگی و موانع زبانی توجه کنید.

فرهنگ مذاکراتی

درک فرهنگ مذاکرات تجاری در ازبکستان برای هر شرکتی که به دنبال موفقیت در این بازار آسیای مرکزی است، ضروری است. در ادامه ۱۰ نکته کلیدی برای مذاکرات تجاری موفق در ازبکستان آورده شده است:

ایجاد روابط: قبل از ورود به بحث‌های تجاری، بر ایجاد روابط شخصی قوی تأکید کنید. اعتماد شخصی سنگ بنای مذاکرات موفق است.

درک ساختارهای سلسله مراتبی: به ساختارهای سلسله مراتبی در محیط کسب و کار ازبکستان احترام بگذارید و آنها را تأیید کنید. تصمیمات اغلب در سطوح بالا اتخاذ می‌شوند.

صبر در تصمیم‌گیری: برای طولانی شدن مذاکرات آمادگی داشته باشید. فرآیندهای تصمیم‌گیری می‌تواند کند باشد و صبر کلیدی است.

رسمیت در ارتباطات: در تمام ارتباطات، از جمله ایمیل، نامه و جلسات، لحنی رسمی را حفظ کنید.

اهمیت جلسات حضوری: در حالی که مذاکرات اولیه می‌تواند از طریق تلفن یا ایمیل انجام شود، توافقات مهم باید به صورت حضوری نهایی شود.

آشنایی با آداب و رسوم تجارت محلی: برای جلوگیری از بی‌احترامی ناخواسته، خود را با آداب و رسوم محلی و آداب معاشرت تجارت آشنا کنید.

انعطاف‌پذیری و سازگاری: آماده باشید تا بر اساس بازخورد و رفتار هم‌تایان ازبکستانی خود، مذاکرات و استراتژی‌های تجاری خود را تطبیق دهید.

درک قوانین و مقررات محلی: با مشورت با متخصصان حقوقی آشنا با بازار ازبکستان، از انطباق با قوانین و رویه‌های تجاری محلی اطمینان حاصل کنید.

ملاحظات زبانی: در حالی که زبان روسی به طور معمول در محیط کسب و کار استفاده می‌شود، استخدام مترجم یا یادگیری عبارات اساسی به زبان ازبکی می‌تواند احترام را نشان دهد و مذاکرات روان‌تر را تسهیل کند.

آداب و رسوم هدیه دادن: از فرهنگ محلی در مورد هدیه دادن آگاه باشید. از هدایای کوچک و متفکرانه ممکن است به عنوان نشانه حسن نیت قدردانی شود. به یاد داشته باشید، مذاکرات موفق در ازبکستان، مانند بسیاری از نقاط جهان، بر ترکیبی از احترام به آداب و رسوم محلی، صبر و ایجاد روابط شخصی قوی متکی است.